

Anežka Merhautová – Pavel Spunar: **Kodex vyšehradský. Korunovační evangelistář prvního českého krále.** Praha 2006, 218 str. textu, vložena nečíslovaná křídová příloha v textu. Vydala Academia Praha, ISBN 80-200-1354-7. Publikace vyšla s podporou Grantové agentury České republiky (projekt č. 408/04/1486).

Z obsahu: Úvod. Poznámka pro čtenáře. Kodex vyšehradský, jeho popis a osudy. Kodex vyšehradský v odborné literatuře. Složení kodexu. Písmo. Počátky knižní kultury v Čechách. Kodex vyšehradský ve vývoji písařství ve střední Evropě. Výzdoba Kodexu vyšehradského. Obrazy. Ornamentální bordury. Iniciály. Kompozice a ikonografie. Výtvarné pojetí výzdoby. Místo vzniku Kodexu vyšehradského, doba jeho darování a jeho objednavatel. Kodex vyšehradský a jeho skupina. Zusammenfassung. Bibliografie. Rejstřík.

Mezi nejvýznamnější památky Vyšehradu 11. století patří nesporně Kodex vyšehradský, zvaný též Kodex korunovační. Evangelistář bývá spojován s první královskou korunovací v Čechách, protože jeho poslední čtení je označeno slovy „*In die ordinationis regis*“ (V den korunovace krále) a bylo k celku patrně připojeno až v době, kdy byl Vratislav II. (1061–1092) na synodě v Mohuči (v dubnu 1085) prohlášen za krále a již v červnu téhož roku byla provedena korunovace. Podle některých historiků se korunovace konala u sv. Víta na Pražském hradě o rok později – 15. června 1086, za přítomnosti trevírského arcibiskupa Egilberta (1079–1101). Společně s Vratislavem II. zde byla také korunována jeho třetí manželka Svatava Polská (1085–1126), která pocházela z dynastie polských Piastovců. Na politickém kolbišti v boji o investituru mezi papežem Řehořem VII. (1073–1085) a římským králem a pozdějším císařem Jindřichem IV. (1056–1106) podporoval Vratislav II. v duchu české přemyslovské tradice císaře, což bylo způsobeno patrně dlouhodobými protiklady mezi českými Přemyslovci a polskými Piastovci, kteří se orientovali téměř tradičně na papežskou kurií. Současně byla Vratislavovi kromě titulu českého krále propůjčena hodnost krále polského. Udělený titul byl nejen výrazem českých nároků na Slezsko, ale šlo patrně také o nárok na celé polské území ve smyslu skutečné expanzivní politiky Břetislava II. (1034–1055), otce Vratislavova, která se neuskutečnila.

Kodex patří k vynikajícím památkám románského umění a byl patrně majetkem kapitulního vyšehradského kostela. Odtud byl v 18. století (1728) získán do knihovny pražského arcibiskupského semináře a dnes je uložen v Národní knihovně v Praze pod sign. XIV A 13. Výzdobou patří k předním památkám svého druhu v soudobé Evropě. Uměleckou hodnotou po stránce výtvarné se mu přibližují tři kodexy, u nichž se uvažuje, že pocházejí ze stejné dílny. První je uložen v kapitulní knihovně svatovítské na Pražském hradě, další jsou dochovány v Polsku – jeden v knihovně Czartoryských v Krakově a druhý v kapitulní knihovně ve Hvězdě. Převážná většina badatelů předpokládá, že tyto rukopisy byly do Polska darovány. Pro tuto skutečnost by svědčily nejen blízké Vratislavovy vztahy k Polsku, ale také to, že jeho dcera Jitka († 1086) byla do Polska provdána. Je také možné, že právě v této době byly rukopisy darovány katedrálám ve Hvězdě a v Plocku (dnešní krakovský rukopis byl pultavský), kde původně sídlil Jitčin manžel Vladislav Heřman (1079–1102). Rukopisy jsou odborníky nejčastěji datovány do poloviny osmdesátých let 11. století. Jako první upozornil na Kodex vyšehradský J. E. Vocel již v polovině 19. století (1845). Na přelomu 19. a 20. století se této problematice věnovali polský historik umění M. Sokolowski a německý historik G. Swarzenski. U nás spojil F. J. Lehner Kodex vyšehradský s Vratislavovou korunovací ve své stále po obrazové a textové stránce velmi ceněné edici Kodexu z roku 1902. Dále se problematice věnoval J. Květ a později především J. Mašín v souvislosti s edicí faksimilovaného vydání Kodexu z roku 1970, skvělého po obrazové stránce, v nakladatelství ČTK – Pressfoto. Důležité studie kodikologické, liturgické (1968), paleografické (1956) a další (1969, 1974) vykonali P. Spunar. Kodexu se dále věnovala A. Merhautová, která rozpoznala v bustách na čtyřech foliích představitele izraelských kmenů a členy Kristova rodokmenu (1993), uvedla zdroje obrazu Vjezd do Jeruzaléma (1994) a pokusila se odhadnout objednavatele Kodexu a oblast jeho vzniku (1997). V poslední době přispěl k poznání Kodexu také P. Černý svými studii o „korunovačním“ charakteru jeho iluminované výzdoby a některých aspektech „politické teologie“ 11. století (2001), o obrazu Narození Krista (2002), nebo zobrazení Zvěstování Panny Marie nebo z poslední doby o zobrazení sv. Václava v Kodexu vyšehradském (2007). Problematice kodexů bylo věnováno značné úsilí jak v minulosti, tak v přítomnosti, zůstává dosud řada otázek a neobjasněných problémů, týkajících se např. iluminátorské dílny v blízkém Bavorsku, jejích členů, kteří snad působili v Čechách, v břevnovském klášteře nebo na Sázavě, jak se ještě domníval F. J. Lehner. Zůstává skutečností, že všechny rukopisy vzešly patrně z jedné iluminátorské dílny. Nejvýznamnější z nich zůstává nesporně Kodex vyšehradský jak rozsahem obrazů, tak především slohovou čistotou, barevností a pregnancí podání kreseb. Vyskytují se zde i některé motivy, s nimiž se v ostatních rukopisech nesetkáváme nebo pouze vzácně, např. vyobrazení Kristovy genealogie (fol. 3^v) jak mrtví vstávají z hrobů (fol. 43^v) a jiné motivy. Základem všech iluminací je pevná obrysová a vnitřní kresba. Převládají zde na zlatém pozadí barvy růžové až červené, syté olivově zelené, světle modré až fialové odstíny. Barevnost celé práce zvyšují bílé a doplňující barvy základních odstínů ve vnitřní kresbě. Okraje jednotlivých obrazů jsou zdobeny rostlinnými a geometrickými prvky. Kodex má dnes 108 pergamenových folií o velikosti 41,5×32 cm. Obrazy evangelistů je ozdobeno 26 stran, 4 strany jsou věnovány Kristově genealogii a další čtyři předobrazům ze Starého zákona, christologický cyklus obsahuje 24 výjevů. Texty jednotlivých perikop jsou psány majuskulí, která je odvozena z kapitály a uncíaly. Četné iniciály jsou složeny z různých rostlinných motivů ve tvaru úponek a průpletů, ornamentu, který je běžný v knižní malbě konce 11. a poloviny 12. století, například v bavorské knižní malbě. S motivem úponků se setkáváme rovněž na dlažbě baziliky sv. Vavřince

na Vyšehradě datované do poslední třetiny 11. století, spojené se založením Vratislava II., kde jsou použity stylizované úponky v různé formě propojení, především na čtvercové dlaždici, která uzavírala celé schéma dlažby jako bordura.

Rukopis Kodexu je vázán do dřevěných, původních desek s kůží a s plátnem. Zadní strana je překryta zbytkem zdobené látky. Ve středu zadní desky je velmi cenná výšivka Krista v mandrole, která je provedena na svíselém pruhu látky. Je považována za mladší a je kladena do 12. století. Výtvarnou výzdobu přední desky neznáme. Úvodní část Kodexu tvoří obraz čtyř evangelistů, kteří sedí u pulpitů (fol. 1^r). Další čtyři jsou zasvěceny genealogii Kristova rodu. Po těchto úvodních částech začíná vlastní textová část. Následuje tzv. kniha Kristova rodu, která je představována ilustracemi jednotlivých perikop v pořadí církevního roku a vánočních, velikonočních a svatodušních svátků. Z celé řady iniciál vyniká písmeno „L“, kterým se začíná rodokmen Kristova rodu, a potom předposlední iniciála „D“, která je ve čtení věnována na den sv. Václava (fol. 68^r). Do spodní části písmene je vkomponována postava světce, který drží v levé ruce praporec a pravou rukou žehná. V horní části je v malém oválu namalována Boží ruka, která žehná knížeti. K vlastní iniciále je připsáno označení S. VENZEZLAVVS DVX. Zcela mimořádnou výtvarnou úroveň má závěrečná perikopa, která je uvedena slovy IN DIE ORDINATIONIS REGIS a konkrétním údajem se vztahuje k určité historické události v dějinách českého státu. Již J. Květ zdůraznil harmonii mezi narativní a didaktickou stránkou jednotlivých obrazů a dekorativních invencí.

Při hledání slohového původu Kodexu vyšehradského a dalších tří kodexů této skupiny jak starším, tak i novým výzkumem, včetně A. Merhautové a P. Spunara, byl zdůrazněn při paleografickém a liturgickém rozboru silný vliv bavorské knižní malby druhé poloviny 11. století a zvláště rezenského skriptoria. Zůstává nedořešena otázka, kde byly rukopisy psány. I když část odborníků kladla jejich vznik do Čech, převažují názory, že vznikly mimo české území. Paleografický a liturgický rozbor, který provedl P. Spunar, naznačil, že na vzniku rukopisů se podílel větší počet písařů a iluminátorů, což nutně předpokládá rozsáhlejší dílnu. Někdy byla v minulosti uváděna možnost vzniku v břevnovském klášteře nebo příchodu celé dílny společně s neznámým mistrem do Čech na splnění objednávky. Autoři monografie jako na objednavatele pomýšlejí na české mužské benediktinské kláštery. J. Mašín se klonil k domácí provenienci, protože již v 11. století u nás existují v oblasti knižní kultury některé doklady, které mají vztah k českému prostředí. V této souvislosti je uváděn iluminovaný opis Gumpoldovy legendy o sv. Václavu z doby před rokem 1006, který je spojen se jménem kněžny Emmy, manželky Boleslava II., a rovněž svatovítská Apokalypa, jak ještě před časem o ní uvažoval K. Stejskal (1992). Její dedikační list bývá označován za předstupeň Kodexu vyšehradského. Jako doklad historické autentičnosti je pro Korunovační kodex vhodné uvést výběr perikopy IN DIE ORDINATIONIS REGIS. Obsahově shodná perikopa je rovněž v korunovačním řádu Karla IV., s tím rozdílem, jak zjišťuje J. Mašín, že kromě citace sv. Marka jsou zde užita slova sv. Matouše. Karel IV. tak vědomě a programově navazoval na přemyslovskou tradici.

Vznik Kodexu vyšehradského byl hledán v Čechách, nejdříve v sázavském, později v břevnovském benediktinském klášteře, a také v prostředí bavorské klášterní školy. Již v roce 1967 podle kodikologické analýzy vyslovil P. Spunar názor, že Kodex vznikl v některém z jihoněmeckých až podunajských skriptorií (Rezno). Podle výtvarné výzdoby se A. Merhautová v r. 1983 přiklonila k názoru vzniku v bavorské klášterní škole. Naproti tomu ještě v r. 1992 K. Stejskal opětovně obhajoval vznik v klášteře v Břevnově.

Monografie autorů A. Merhautové a P. Spunara je velmi zdařilá a je zatím největším a nejobsáhlejším dílem o vyšehradském kodexu. Vyřešila celou řadu zásadních otázek s velkou akribií s imponujícími osobními bibliografiemi autorů, předních odborníků k danému tématu. Bude vyhledávaným pramenem v dané problematice.

Obrazová stránka práce ve srovnání s vydáním F. J. Lehnery z roku 1902 nebo s vydáním ČTK – Pressfoto z roku 1970 není dobrá. Nechal jsem obrazovou stránku posoudit emeritním hlavním technologem tiskárny a nakladatelství Orbis Mgr. M. Novotným, z jehož posudku vyjímám: „Již při prvním porovnání barevnosti folií z vydání publikace Kodex Vyšehradský vydání Akademií v Praze 2006 s publikací Královský Vyšehrad III, vydanou Královskou kolegiátní kapitulou v roce 2007, je zřejmé, že v titulu Kodex vyšehradský jsou všechny vytištěné fólie Kodexu hrubě barevně zkrasleny a navíc mají všechny barevné reprodukcce neúplnou kresbu. Jedná se o zmetky, které hrubě znevažují vzácnou památku. Tyto hrubé chyby nejsou zaviněny tiskem ani papírem, jedná se buď o nezodpovědnost autorů, kteří si nevyžádali barevný nátisk, nebo nekvalitní reprodukce z faksimile F. J. Lehnery z r. 1902, mj. velmi kvalitní, či tato fatální chyba mohla vzniknout při skenování předloh, nebo v neposlední řadě mohlo jít špatné uložení tiskových dat určených k tisku. V každém případě byl určitě vynechán důležitý technologický krok – barevný nátisk – při kterém by se tyto hrubé chyby v barevnosti daly zachytit a odstranit.“ Práce napsaná s hlubokými znalostmi a pozoruhodnou analýzou Kodexu vyšehradského, vážícího se k prvé královské korunovaci v Čechách (1085–1086), tak byla znehodnocena velice nekvalitní reprodukcí této jedinečné památky.

BOŘIVOJ NECHVÁTAL